

LIRIK JANRLAR POETIKASI

Xo'jayeva Mohinur Tulqin qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat O'zbek tili va adabiyoti universitetining 1-bosqich magistr talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek va xorijiy adabiyotidagi lirik janrlarning poetik xususiyatlari tahlil qilinadi. G'azal, ruboiy, qo'shiq, sonet, elegiya va ode kabi janrlarning shakl va mazmun jihatlari, ularda inson his-tuyg'ulari va ruhiy kechinmalarining badiiy ifodasi yoritilgan. Adabiy obrazlar, ritm va ramzlar orqali har ikkala adabiyotning o'zaro uyg'unligi va o'ziga xosligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Lirik janrlar, g'azal, ruboiy, qo'shiq, sonet, elegiya, ode, o'zbek adabiyoti, xorij adabiyoti, poetika, metafora, his-tuyg'ular.

Lirika adabiyotning eng qadimiy va o'ziga xos janrlaridan biri bo'lib, insonning ichki dunyosi, his-tuyg'ulari va kechinmalarini bevosita ifoda etishga qaratilgan. Lirik janr poetikasi o'zining ixchamligi, obrazlarning chuqurligi va individual hislarning badiiy tasviri bilan ajralib turadi. O'zbek va xorij adabiyotida lirikaning shakllari, mavzulari va poetik vositalari turlicha rivojlangan bo'lsa-da, ular inson ruhiyatini o'ziga xos tarzda aks ettirishda bir-biriga uyg'unlashadi. Ushbu maqolada o'zbek va xorijiy lirik adabiyotining asosiy xususiyatlari va poetik xossalari tahlil qilinadi.

Lirik janrlarning turlari va poetik xususiyatlari

Lirika janrlari turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi: g'azal, ruboiy, qo'shiq, sonet, elegiya, ode va shoirning monologi kabi shakllar lirik janrning eng muhim namunalari hisoblanadi.

O'zbek adabiyotida lirik janrlar

O'zbek adabiyotida lirik janrlarning boy an'analari mavjud. G'azal o'zbek mumtoz she'riyatining eng yorqin janrlaridan biri bo'lib, ishqiy va falsafiy mavzularni o'zida mujassam etadi. Alisher Navoiy g'azallari inson ruhiyatining nozik jihatlari, muhabbat va ma'rifatni yuksak badiiy til orqali ifoda etgan. Uning "Gar nafas qilsam seni, ey yor, eslar begumon" kabi misralari sevgi va sadoqatni chuqur tasvirlaydi [1].

Ruboiy esa qisqa, lekin ma'noga boy janr hisoblanib, Boborahim Mashrab, Abdurahmon Jomiy kabi shoirlar ijodida keng o'rin olgan. Ruboiylar orqali inson hayoti, fano va boqiylik, ma'naviy iztiroblar badiiy tasvir topadi. Masalan, Mashrabning quyidagi ruboiyida falsafiy fikrlar chuqur aks etgan:

*"Ishqingni dard ila zohir ayladim, ey do'st,
Jonimni yoqib, kulimni so'rdim, ey do'st"*

Qo'shiqlar xalq og'zaki ijodining lirik shakli bo'lib, sevgi, vatanparvarlik va tabiat mavzularini ifodalaydi. Masalan, Toshkent qo'shiqlari va Qo'qon qo'shiqlarida

xalqning hayoti va his-tuyg‘ulari sodda, lekin ta’sirchan tarzda tasvirlangan [2].

Xorij adabiyotida lirik janrlar

Xorij adabiyotida lirik janrlar turli madaniyat va davrlarga ko‘ra rivojlangan. Sonet Yevropa she’riyatining eng muhim janrlaridan biri hisoblanadi. Uilyam Shekspir sonetlarida inson muhabbati va vaqtning o‘tkinchiligi mavzulari mahorat bilan yoritilgan. Masalan, uning mashhur 18-sonetida quyosh va inson go‘zalligi solishtiriladi:

"Shall I compare thee to a summer's day?

Thou art more lovely and more temperate." [3]

Elegiya – qayg‘u, yo‘qotish va o‘tkinchilikni ifodalovchi lirik janrdir. Tomas Grayning “Country Churchyard” (Qishloq qabristoni) she’rida hayot va o‘lim haqidagi falsafiy mulohazalar o‘z ifodasini topadi [4].

Ode esa ulug‘vor mavzularni madh etuvchi janr bo‘lib, Jon Kitsning “Ode to a Nightingale” she’rida tabiat va insonning ruhiy iztiroblari tasvirlanadi [5].

O‘zbek va xorij lirikasidagi umumiy poetik xususiyatlar

Tuyg‘ularning chuqur ifodasi – Har ikkala adabiyotda ham lirik asarlar insonning ichki kechinmalarini chuqur va samimiy tarzda tasvirlaydi.

Ritmik va qofiyali tuzilma – Mumtoz o‘zbek g‘azallari va Yevropa sonetlari badiiy strukturasi bilan ajralib turadi. Ularning tartibga solingan ritmi va qofiyasi asarga musiqa ohangini bag‘ishlaydi.

Obrazlar tizimi – Lirik janrida obrazlar muhim rol o‘ynaydi. Masalan, o‘zbek she’riyatida “gul va bulbul”, “yor va oshiq” kabi obrazlar keng qo‘llansa, Yevropa lirikasida tabiat manzaralari orqali inson ruhiy holati aks ettiriladi.

Metafora va ramziy ma’no – Lirik she’rlarda ko‘pincha ramzlar va metaforalardan foydalaniladi. Masalan, Alisher Navoiy va Shekspir she’rlarida ramziy ma’nolar orqali sevgi va hayot falsafasi yoritiladi [1; 3].

Xulosa. Lirik janrlar har bir xalqning madaniyati va dunyoqarashini aks ettiruvchi noyob adabiy janrdir. O‘zbek va xorijiy lirik she’riyatning poetikasi, mazmuni va shakliy xususiyatlari orqali inson ruhiyati, his-tuyg‘ularining universalligi va xilm-xilligi namoyon bo‘ladi. Lirik janrlar bugungi kunda ham insonning ichki dunyosini aks ettirish, tarixiy xotirani saqlash va ma’naviy qadriyatlarni yetkazishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Alisher Navoiy. (2011). G‘azallar devoni. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
2. Sodiqov, A. (2015). O‘zbek xalq qo‘shiqlari va lirikasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Shakespeare, W. (1999). The Complete Sonnets and Poems. Oxford University Press.
4. Gray, T. (2002). Elegy Written in a Country Churchyard. Penguin Classics.
5. Keats, J. (2009). The Complete Poems. Penguin Classics.